

Валерія Корольова

(м. Дніпро)

УДК 811.161.2'38

ФУНКЦІОНА СПЕЦИФІКА ЗАГОЛОВКІВ СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ П'ЕС

У статті проаналізовано функції драматургічних заголовків, визначено їхній зв'язок з основними текстовими категоріями (інформативності, цілісності, зв'язності, модальності, інтертекстуальності). Схарактеризовано заголовок як перший ілюкутивний акт автора, що зумовлює поліфункційність цього елемента п'єси. Наголошено на значущості номінативної, комунікативної, делімітативної та експресивної функцій заголовка. Акцентовано увагу на посиленні ролі атрактивної та графічно-видільної функцій заголовків у сучасних українських п'єсах.

Ключові слова: *заголовок, п'єса, текстова категорія, функція драматургічного заголовка, автор, «мовленнєве рівняння».*

Постановка проблеми. Питання визначення статусу заголовка щодо тексту дотепер має дискусійний характер. Одні дослідники обґрунтовують думку щодо заголовка як частини тексту, інші інтерпретують заголовок як самостійний елемент. Низка розвідок подає аналіз подвійної природи заголовка [4; 3], що дає змогу назві твору поставати й відносно самостійно, і елементом тексту. Заголовок художнього твору є «актуалізатором практично всіх текстових категорій» [5, с. 90], що пояснює поліфункційність заголовків, специфіка яких залежить від жанрових особливостей драматургічного тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі лінгвісти через високу концентрацію інформації в заголовках і багатоплановість їхнього змісту трактують заголовки як цілісний текст. Витлумачуючи текст, услід за І. Поповою, як «будь-яке комунікативно значуще, формально й змістовно завершене мовленнєве утворення, побудоване з певною прагматичною настановою» [9, с. 149], погоджуємося з думкою Л. Сахарного, який виділяє заголовки в особливу категорію текстів-примітивів, що становлять своєрідний згорток художнього тексту, який згодом розкриває весь внутрішній потенціал заголовка [10, с. 221].

Заголовок щодо власне тексту пов'язують з тема-рема-тичними відношеннями. Назва твору є темою художнього повідомлення. Текст же щодо назви завжди перебуває на другому місці й зазвичай є ремою. Як зазначає Н. Кожина, заголовок, проходячи через текст, стає ремою цілого художнього твору, і «функція номінації тексту поступово переходить у функцію предикації тексту» [3, с. 5]. Отже, заголовок – це інтегрована з текстом своєрідна формула для вираження теми та ідеї останнього. Заголовки є наслідком дії когнітивних механізмів авторської свідомості, що підпорядковані вибору найоптимальніших мовних форм, «мовленнєвих рівнянь». За М. Голованєвою, «мовленнєве рівняння» – це слово (словосполучення, речення), що в разі завершення мовленнєвої комунікації дасть змогу адресатові адекватно, повністю декодувати більшість закладених у ньому смислів; а адресантові впевнитися в правильності своїх дій щодо кодування інформації, яка міститься в мовленнєвому рівнянні [1, с. 126].

Мета статті: дослідити основні функції заголовків сучасних п'єс; визначити їхню специфіку, зумовлену жанровою особливістю драматургічних творів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Узагальнюючи наявні лінгвістичні дослідження заголовків, виокремлюємо такі основні їхні функції в сучасному драматургійному дискурсі: номінативну, комунікативну, делімітативну, експресивну.

Номінативна функція заголовків пов'язана з категорією інформативності. Заголовок називає п'єсу за темою – однією з основних її ознак, наприклад: «Останній забій» (О. Росич), «Вакансія» (В. Пушкаренко), «Шалений день в агенції «Бджілка» (О. Тарасова). К. Горшкова зазначає, що заголовок як експліцитний знак поверхневої структури тексту є водночас потужним імпліцитним маркером його глибинної структури, тобто концепту [2, с. 175]. Потрактуючи концепт тексту як його основну ідею, зауважимо, що наповнення змісту концепту має поступовий характер, оскільки саме в процесі прочитання драми зміст концепту трансформується й збагачується. На думку В. Кухаренка, семантична специфіка заголовка полягає в тому, що в ньому одночасно здійснена й конкретизація, і генералізація значення: «генералізація пов'язана із залученням до розшифрування заголовка багатьох значущостей різних елементів художнього тексту, що й дає змогу заголовкові стати знаком типового, узагальнювального, знаком концепту» [6, с. 96].

Зважаючи на категорію інформативності, сучасні драматурги якнайкраще вербалізують номінативну функцію в заголовках, які: містять імена дійових осіб: «Діана» (Л. Подерв'янський), «Хома Брут» (А. Млоян), «Зоря» (О. Омельченко); подають характеристику головних героїв: «Химерна Мессаліна» (О. Миколайчук, Неда Неждана), «Молодий режисер» (Г. Легка), «Міс Америка» (В. Канівець); визначають основну проблематику п'єси: «Зустріч однокласників» (А. Бондаренко), «Війна» (В. Хараман), «Повернення» (С. Щученко).

Авторське ігнорування категорією інформативності фіксуємо в заголовках, що містять незрозумілі читачеві лексеми, не дають змоги передбачити зміст подальшого тексту через незнання або відсутність будь-якої інформації, наприклад: «Лізікава» (В. Кожелянко, В. Сердюк), «Кумарі» (М. Соколян). Зокрема, останній заголовок авторка пояснює в репліці головної героїні лише в середині тексту п'єси: *Так, мати світу, Дурга Шрі Мата – присутня в кожній із жінок. Надто ж у малих дівчатах – через їхню незайману чистоту. Богиня, буває, втілюється у дитині, і тоді звать її Кумарі. Жива богиня Кумарі.*

Комунікативна функція впливає на формування естетичної уваги й привертання читачької уваги. Заголовок – це перший іллокутивний акт, що здійснює автор твору, за допомогою якого адресант намагається в максимально стислій формі передати адресатові максимально змістовну інформацію. Зокрема, назва «Пригости мене горіхами» (А. Багряна), що передає своєрідну філософію життя, є закликком автора до читача не контролювати власні бажання, уміти радіти кожній секунді буття, який стає зрозумілим у кінці п'єси. Подекуди заголовки ніби звернені до читача й виражені питальними або імперативними конструкціями, наприклад: «Що Вам до вподоби?» (К. Солов'єнко), «Давай пограємо» (С. Щученко), «Захопи мені облдержадміністрацію» (А. Косодій), «Мамо, повернись!» (К. Рижій).

Категорія цілісності (когерентність) відбита в здатності заголовків відмежовувати один цілісний текст від іншого, що вмотивовано делімітативною функцією заголовків. Заголовок як своєрідний семантичний і естетичний досвід, на основі якого відбувається декодування твору, виступає «субстанціальною ознакою цілісної текстової структури» [8, с. 21]. Будь-який драматургійний твір має назву, що є першим словесним знаком п'єси. Саме заголовок визначає напрям розгортання сюжету драми, зумовлюючи внутрішню зв'язність драматургійного тексту. Наприклад, заголовки на зразок «Гроші на Йонеско»

(В. Даниленко), «Хочу бути президентом» (В. Канівець), «Кафедра для достойника» (А. Наумов), як і безліч інших, починають знайомство читача із твором, налаштовують на певний перебіг подій у п'єсі.

Експліцитним є зв'язок заголовка з категорією модальності, що виражений через уживання конотативної лексики в прямому значенні або ретроспективне оцінне переосмислення заголовка. Ю. Лотман зазначає: «Заголовок співвідноситься з лексико-оцінною темою тексту, і функцію його можна позначити як привертання уваги через вербалізацію описуваної в основному тексті проблеми» [7, с. 10]. Категорія модальності впливає на формування емоційного настрою читача, актуалізуючи експресивну функцію заголовка. Наприклад, назви «Скажена співачка з невідомим» (В. Тарасов), «Тріумфальна жінка» (Н. Ковалик), «Жмикрути» (О. Купрій), «Брехун з Литовської площі» (О. Ірванець) передають авторське ставлення до своїх персонажів, зорієнтовуючи читача в подальшій оцінці героїв п'єси.

Категорія зв'язності тексту (когезія) актуалізована через повтор лексем із заголовка в структурі драматургійного твору. Заголовок художнього тексту є знаком, що потребує постійного повернення до себе, ретроспективного усвідомлення адресатом (читачем) свого значення. Саме цим заголовок пов'язує початок і кінець драматургійного твору. Зокрема, у п'єсі В. Сердюка й В. Кожелянка «Лізикава» оказіональна лексема *лізикава*, крім заголовка, вимовлена персонажами 10 разів, щоразу з іншим асоціативним значенням. Зазначена лексема концентрує на собі увагу читача, чим об'єднує текст драматургійного твору, постаючи засобом когезії.

Категорія інтертекстуальності вмотивована використанням у заголовках драматургійних творів цитат та алюзій на інші твори, зокрема класичні й Біблію. Наприклад: «Є в ангелів – від лукавого» (А. Багряна), «Ромео і Жасмин» (О. Гаврош), «Коломбіна, П'єро, Арлекін» (С. Лелюх), «Аве, Каїн!» (Ю. Табачников). Драматурги, які використовують у заголовках інтертекстуальність, пов'язують новий текст з уже відомими реаліями дійсності чи культури. Такий зв'язок автор установлює через подання прямих і трансформованих цитат, залучення імен літературних героїв. Наприклад: заголовок «Крихітка Цахес» (Я. Стельмах) апелює до повісті Е. Т. А. Гофмана «Крихітка Цахес, на прізвисько Цинобер»; назва «Ромео і Жасмин» (О. Гаврош) відсилає до трагедії В. Шекспіра; п'єси «Ското-хутір» (О. Дроздовський) і «Моцарт і Сальєрі» (В. Блехман) дублюють відповідно назви химерного роману Дж. Орвелла і трагедії О. Пушкіна.

Крім зазначених функцій заголовків художніх творів, лінгвісти виокремлюють також графічно-видільну, атрактивну (рекламно-прагматичну) та інші функції. Графічно-видільна функція властива всім заголовкам і зумовлена залученням паралінгвістичних засобів, зокрема шрифту й візуальних компонентів організації назви твору. За цією функцією передусім вирізняємо назви, у яких автори використовують некириличну графічну систему. Заголовки, що вербалізують графічно-видільну функцію, структуруємо на кілька типів: 1) драматургійні назви латиницею, наприклад: «Help» (С. Щученко), «Coney Island» (В. Махно); «Recording» (О. Ірванець); 2) заголовки, що поєднують латиницю й кириличну абетку, наприклад: «Requiem на замовлення» (С. Самосенко), «Kvitka на три місяці» (О. Миколайчук), «Фігура a-la Синді Кроуфорд» (В. Мельник); 3) заголовки п'єс, подані латиницею з українським перекладом, наприклад: «Empty trash (Спалюємо сміття)» (Т. Іващенко), «Vita varia est (Життя мінливе)» (О. Гончаров); 4) драматургійні назви, що містять цифрові знаки, наприклад: «144000» (Я. Верещак), «22-24» (Р. Бондарчук, А. Тютюнник, Д. Авереченко), «Лускунчик – 2004» (О. Ірванець); 5) заголовки з

додатковими «нелітерними» символами, наприклад: «Міра+Еріка (а)» (Н. Симчич), «Сто бак\$ів» (С. Ушкалов), «Розібрати М.** на запчастини» (В. Сердюк).

Атрактивна функція яскраво виявлена в сучасних назвах українських драм, наприклад: «Відь» (А. Мушта), «Душа моя зі шрамом на коліні» (Я. Верещак), «П.П. (Прагнення притомності)» (Б. Підгірний), «Не Медея» (Ю. Тарнавський). Зокрема, у п'єсі на дві дії «Краще з'їсти кирпичину» Л. Драбини заголовок, жодної асоціації з яким немає в самому тексті драми, тримає читача в постійному напруженні, зацікавленості в тому, чому твір має таку назву. І лише перед самою завісою назва стає своєрідною відповіддю дійових осіб на пропозицію керівника-деспота, коли *«усі мовчки витягають руки вперед і показують на замуроване цеглою вікно»*, ніби говорячи, що «краще з'їсти кирпичину», ніж співпрацювати з вами.

Висновки дослідження. Проаналізовані функції (номінативна, комунікативна, делімітативна, експресивна, графічно-видільна, атрактивна) беззаперечно підтверджують належність заголовка до «сильної позиції тексту», оскільки саме назва вербалізує концентровану сутність твору, не належачи в цьому разі йому повністю.

Перспективи подальших наукових розвідок. Перспективним вважаємо подальший докладний аналіз заголовків діаспорної драми, виявлення гендерної специфіки реалізації авторських комунікативних стратегій у драматургійних заголовках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голованева М. А. Коммуникативно-когнитивное пространство драмы (на материале русских пьес 1980–2000 годов) / М. А. Голованева. – Астрахань : ИД «Астраханский университет», 2011. – 255 с.
2. Горшкова К. А. Роль заглавия-аллюзии в реализации категории интертекстуальности в художественном тексте / К. А. Горшкова, Н. Г. Шевченко // Вісник Харків. нац. ун-ту. Серія «Романо-германська філологія». – 2005. – № 667. – С. 175–178.
3. Кожина Н. А. Заглавие художественного произведения: структура, функции, типология : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 – германские языки / Н. А. Кожина. – Москва, 1986. – 18 с.
4. Коробова Л. А. О семантике газетного заголовка / Л. А. Коробова // Иностранная филология. – Алма-Ата : Изд-во КазГУ, 1975. – Вып. 6. – С. 77–84.
5. Кубрякова Е. С. Драматургические произведения как особый объект дискурсивного анализа (к постановке проблемы) / Е. С. Кубрякова, О. В. Александрова // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2008. – Т. 67, № 4. – С. 3–10.
6. Кухаренко В. А. Интерпретация текста / В. А. Кухаренко. – Москва : Просвещение, 1988. – 192 с.
7. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман. – Москва : Искусство, 1970. – 384 с.
8. Мойсієнко А. Слово в системі Шевченкового тексту: поетика декодування / А. Мойсієнко. – Київ : ВПЦ «Київський університет», 2013. – 255 с.
9. Попова І. С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель) / І. С. Попова. – Дніпропетровськ : Вид-во ДНУ, 2009. – 432 с.
10. Сахарный Л. В. Тексты-примитивы и закономерности их порождения / Л. В. Сахарный // Человеческий фактор в языке. Язык и порождение речи. – Москва : Наука, 1986. – С. 221–237.

Королёва В. Функциональная специфика заглавий современных украинских пьес.

В статье проанализированы функции драматургических заглавий, определена их связь с основными текстовыми категориями (информативности, целостности, связности,

модальності, інтертекстуальності). Охарактеризовано заглавие как первый иллокутивный акт автора, что обуславливает полифункциональность этого элемента пьесы. Подчеркнуто значение номинативной, коммуникативной, делимитативной и экспрессивной функций заглавия. Акцентируется внимание на усилении роли аттрактивной та графическо-выделительной функций заглавий в современных украинских пьесах.

Ключевые слова: заглавие, пьеса, текстовая категория, функция драматургического заглавия, автор, «речевое уравнение».

Abstract

Koroliova V. Functional peculiarities of the names of modern Ukrainian plays.

Introduction. The issue of determining the impact of a title on a text is debatable up to modern times. The title of a text itself is associated with the topic-comment relation. The title of a play is the subject of artistic message. A text in relation to the title always plays the second role and is usually a rheme. The title, passing through the text, becomes a rheme of the entire artistic work. The title of the artistic work is an actualization of almost all text categories which explains the multi-functionality of titles, the specifics of which depends on the genre features of a dramatic text.

Purpose. The purpose of the article is to analyze the main functions of the titles of contemporary plays; to determine their peculiarities set by genre singularity of dramatic works; to outline the connection with the main text categories.

Methods. In the research philosophical methods (observation, analysis, generalization, abstraction of speech and speech phenomena in their dynamics) and linguistic methods (descriptive, contextual-interpretive) are used.

Results. The title is an original formula integrated with the text for expressing the topic and the idea of the latter. Titles are the result of cognitive mechanisms of author's consciousness, subordinated to the choice of the most optimal language forms, "speech equations". The article analyzes the functions of dramatic titles and their connection with the main text categories (information capacity, integrity, connectivity, modality, intertextuality). The nominative function of titles is associated with the category of information capacity, because title names of a play is one of its main features. The category of integrity (coherence) is reflected in the ability of titles to distinguish one cohesive text from another, which is motivated by delimitative function of titles. The category of the connectivity of the text (cogenesis) is updated by repeating the lexemes from the title in the structure of the dramatic work. The relation between the title and the category of modality is explicit, which is expressed through the use of connotative vocabulary in the literal sense or retrospective evaluation of re-thinking of the title. The category of intertextuality is motivated by the use of quotations and allusions in the titles of dramatic works (in particular the classical ones and the Bible). The title is described as the first illocutionary act of the author, which determines the multi-functionality of this element of the play. The importance of nominative, communicative, delimitative and expressive functions of titles is emphasized. The emphasis is on the strengthening of the role of attractive and graphically-excelled functions in the Ukrainian contemporary plays.

Originality. With the help of extensive material of the Ukrainian contemporary dramatic text, the functional peculiarities of dramatic titles were clarified.

Conclusion. The analyzed functions (nominative, communicative, delimitative, expressive, graphically-intensifying, attractive) unambiguously confirm the adherence of the title to the strong position in the text, since the title verbalizes the concentrated essence of the work and doesn't belong to it completely.

Key words: name, play, text category, functions of dramatic title, author, "speech equations".

References

1. Holovaneva M. A. Kommunikativno-kohnytyvnoe prostranstvo dramy (na materiale russkykh pes 1980–2000 hodov) / M. A. Holovaneva. – Astrakhan : Astrakhanskyi unyversytet, 2011. – 255 s.
2. Horshkova K. A. Rol zahlavyia-alliuzu v realizatsyyi katehoryi intertekstualnosti v khudozhestvennom tekste / K. A. Horshkova, N. H. Shevchenko // Visnyk Kharkiv. nats. un-tu. Serii: Romano-hermanska filolohiia. – 2005. – № 667. – S. 175–178.
3. Kozhyna N. A. Zahlavye khudozhestvennogo proyzvedeniya: struktura, funktsyy, typolohiia : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04 Hermanskye yazyky / N. A. Kozhyna. – Moskva, 1986. – 18 s.
4. Korobova L. A. O semantike hazetnoho zaholovka / L. A. Korobova // Inostrannaia filolohiia. – Alma-Ata : Yzd-vo KazHU, 1975. – Vyp. 6. – S. 77–84.
5. Kubriakova E. S. Dramaturhicheskiye proizvedeniya kak osobyi objekt diskursyvnogo analiza (k postanovke problemy) / E. S. Kubriakova, O. V. Aleksandrova // Izvestyia RAN. Seriiia literatury i yazyka. – 2008. – T. 67. – № 4. – S. 3–10.
6. Kukharenko V. A. Interpretatsiya teksta / V. A. Kukharenko. – Moskva : Prosveshchenye, 1988. – 192 s.
7. Lotman Yu. M. Struktura khudozhestvennogo teksta / Yu. M. Lotman. – Moskva : Iskusstvo, 1970. – 384 s.
8. Moisiienko A. Slovo v systemi Shevechnkovoho tekstu: poetyka dekoduvannia / A. Moisiienko. – Kyiv : Kyivskiy universytet, 2013. – 255 s.
9. Popova I. S. Fundamentalni katehori metamovy ukrainskoho syntaksysu (odynytsia, zviazok, model) / I. S. Popova. – Dnipropetrovsk : Vyd-vo DNU, 2009. – 432 s.
10. Sakharnyi L. V. Teksty-prymityvy i zakonomernosti ikh porozhdeniia / L. V. Sakharnyi // Chelovecheskyi faktor v yazyke. Yazyk i porozhdenye rech. – Moskva : Nauka, 1986. – S. 221–237.

*Оксана Кравцова
(м. Чернівці)*

УДК 811.161.2'367.335:398.21

СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ ЯК ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ ІНТЕНЦІЙ ПЕРЕПОВІДНОСТІ В КАЗКАХ, УПОРЯДКОВАНИХ МИХАЙЛОМ ІВАСЮКОМ

У статті проаналізовано складнопідрядні речення, що слугують засобами вербалізації інтенцій переповідності в казках, упорядкованих Михайлом Івасюком; систематизовано лексико-граматичні маркери переповідності, зокрема – тематичні групи предикатів та сполучники; визначено основні типологічні вияви підрядності; обстежено складнопідрядні речення з однорідною та послідовною підрядністю; окреслено комунікативне спрямування складнопідрядних речень; з'ясовано, що казковий дискурс містить зразки згодної переповідності, прохання переповісти, поради, застерегти.

Ключові слова: інтенція переповідності, складнопідрядні речення, переповідні конструкції, чуже мовлення, вербалізація, модальність.